

Co to takiego stała dysocjacji?

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Film samouczek
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Co to takiego stała dysocjacji?

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Od temperatury może zależeć także pH roztworu. Tak jest chociażby w przypadku octu – wodnego roztworu kwasu octowego o stężeniu zwykle około 10%. Jego pH w temperaturze pokojowej wynosi około 3, ale wraz ze wzrostem temperatury się obniża. Dlaczego? Ponieważ w roztworach wodnych słabych kwasów i słabych zasad ustala się pewnego rodzaju równowaga dynamiczna pomiędzy formą niezdysocjowaną a jonami powstałymi w procesie dysocjacji. Może być wyrażona liczbowo w postaci tzw. stałej dysocjacji, której wartość zmienia się wraz ze zmianą temperatury. Jak wyznaczyć tę stałą? Dowiesz się tego już za chwilę, w dalszej części rozdziału.

Twoje cele

- Wyjaśnisz pojęcie stałej dysocjacji.
- Wyjaśnisz, o czym informuje tzw. prawo rozcieńczeń Ostwalda.
- Napiszesz równania, w oparciu o które wyznacza się stałą dysocjacji dla danego związku chemicznego.

Przeczytaj

Stała dysocjacji

Procesy równowagowe opisywane są za pomocą stałych równowagi reakcji. W stanie równowagi chemicznej stosunek iloczynu stężeń produktów do iloczynu stężeń substratów jest wielkością stałą, charakterystyczną dla danej reakcji (w danej temperaturze) i nosi nazwę **stałej równowagi**.

Stałą równowagi reakcji opisującej proces dysocjacji oznaczamy literą K . Dla reakcji odwracalnej:

wyrażenie na stałą równowagi reakcji dysocjacji ma postać:

$$K = \frac{[A^+] \cdot [B^-]}{[AB]}$$

Gdzie:

- K – stała równowagi reakcji dysocjacji;
- $[A^+]$, $[B^-]$, $[AB]$ – **równowagowe stężenia** molowe.

Wielkość K oznacza, że (w określonej temperaturze) **w stanie równowagi** stosunek iloczynu stężeń jonów A^+ oraz B^- , powstałych w wyniku dysocjacji elektrolitycznej, do stężenia cząsteczek niezdisocjowanych AB jest wielkością stałą.

W przypadku dysocjacji w środowisku wodnym uwzględnia się również we wzorze wodę, której stężenie zapisuje się w mianowniku:

$$K = \frac{[A^+] \cdot [B^-]}{[AB] \cdot [H_2O]}$$

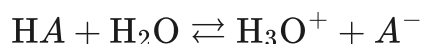
Stężenie wody w roztworach rozcieńczonych jest praktycznie wielkością stałą, dlatego można pomnożyć obie strony powyższego równania przez tę wartość, w wyniku czego

otrzymuje się nową stałą – **stałą dysocjacji** (również zapisywaną jako K , w tej sekcji dla odróżnienia od stałej równowagi zapisywana będzie jako K_x):

$$K_x = K \cdot [\text{H}_2\text{O}] = \frac{[\text{A}^+] \cdot [\text{B}^-]}{[\text{AB}]}$$

Dla stałej dysocjacji **kwasów** w indeksie dolnym przy K zapisujemy „a” – skrót pochodzi od angielskiego słowa *acid*, po polsku kwas – K_a . Stałą dysocjacji zasad zapisujemy jako K_b , gdzie „b” jest to skrót od angielskiego słowa *base* – **zasada**.

W czasie dysocjacji słabych elektrolitów, np. słabych kwasów, nie wszystkie cząsteczki ulegają przemianom w jony. Ustala się zatem równowaga, którą dla słabych kwasów jednoprotonowych możemy zapisać w następujący sposób:

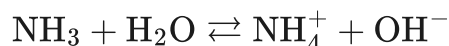

$$K_a = K \cdot [\text{H}_2\text{O}] = \frac{[\text{H}_3\text{O}^+] \cdot [\text{A}^-]}{[\text{HA}]}$$

Gdzie:

- K_a – stała dysocjacji słabego kwasu;
- $[\text{H}_3\text{O}^+]$, $[\text{A}^-]$, $[\text{HA}]$, $[\text{H}_2\text{O}]$ – równowagowe stężenia molowe.

Również amoniak rozpuszczony w wodzie nie ulega całkowitej, a tylko częściowej dysocjacji. Pomędzy jonami powstałymi w czasie dysocjacji a cząsteczkami niezdysonowanymi ustala się równowaga:

$$K_b = K \cdot [\text{H}_2\text{O}] = \frac{[\text{NH}_4^+] \cdot [\text{OH}^-]}{[\text{NH}_3]}$$

Gdzie:

- K_b – stała dysocjacji słabej zasady;
- $[\text{OH}^-]$, $[\text{NH}_4^+]$, $[\text{NH}_3]$, $[\text{H}_2\text{O}]$ – równowagowe stężenia molowe.

Ważne!

Stała dysocjacji K_x jest wielkością bezwymiarową i dlatego wartości K_a i K_b w obliczeniach podaje się bez jednostki. Należy jednak pamiętać, że wartości stałych dysocjacji obliczane są w odniesieniu do stężeń molowych.

Stała dysocjacji a temperatura

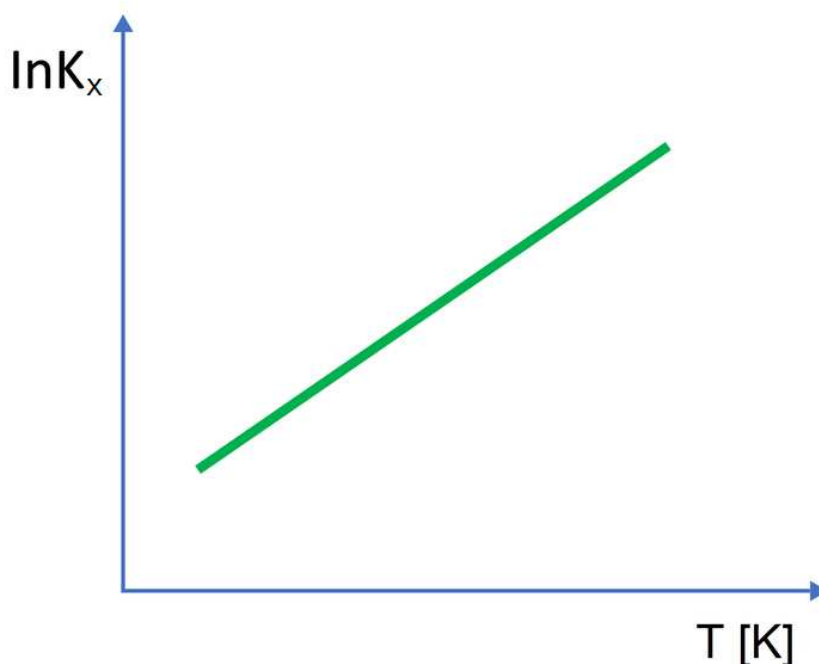
Co istotne, **wartość stałej dysocjacji zależy tylko od temperatury**, a nie od stężenia elektrolitu. Wraz ze wzrostem temperatury (reakcja endotermiczna), dysocjacja staje się łatwiejsza, a więc większe jest stężenie produktów dysocjacji. Tym samym rośnie wartość stałej dysocjacji. Zależność stałej dysocjacji K_x od temperatury określa równanie:

$$\ln K_x = A - \frac{Q}{RT}$$

gdzie:

- K_x – stała dysocjacji;
- A – stała charakterystyczna dla danej reakcji;
- Q – ciepło reakcji $[\frac{\text{J}}{\text{mol}}]$;
- R – stała gazowa, odpowiadająca wartości $8,314510 [\frac{\text{J}}{\text{mol}\cdot\text{K}}]$;
- T – temperatura [K].

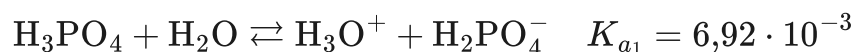
Można zatem zauważyć, że pobieranie ciepła do układu, w którym przebiega reakcja dysocjacji, oznacza jego przyrost, a tym samym rośnie temperatura. W tym wypadku wartość Q przyjmuje wartości dodatnie. Po podstawieniu dodatniej wartości Q do przedstawionego powyżej równania, zaobserwujemy wzrost wartości $\ln K_x$ wraz ze wzrostem temperatury. Zależność taką prezentuje poniższy wykres.

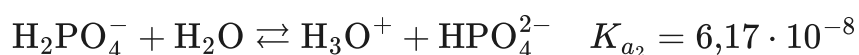
Stała dysocjacji kwasów wieloprotonowych

Dla kwasów wieloprotonowych – dysocjujących wieloetapowo – można zauważyć, że stała dysocjacji pierwszego etapu (K_{a_1}) jest największa, a wartości kolejnych stałych dysocjacji się zmniejszają. Można to tłumaczyć tym, że w pierwszym etapie jon wodorowy odłącza się od cząsteczki elektrycznie obojętnej, natomiast w drugim etapie i każdym kolejnym musi oddysocjować od jonów naładowanych ujemnie, co jest znacznie trudniejsze. Tym samym widać wyraźnie, że w etapie pierwszym kwas dysocjuje w dużo większym stopniu niż w etapie drugim jon. W takim razie najbardziej intensywny jest I etap dysocjacji, a każdy kolejny zachodzi coraz słabiej.

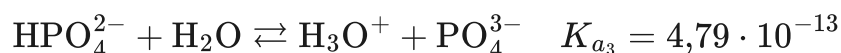
I etap:

II etap:

III etap:

Jak wynika z powyższych zapisów, poszczególne etapy dysocjacji charakteryzują kolejne stałe dysocjacji, przy czym:

Dodatkowo ilości jonów z poszczególnych etapów dysocjacji są różne, przy czym najmniej jonów pochodzi z ostatniego etapu dysocjacji.

Stała dysocjacji a moc elektrolitu

Im większa wartość stałej dysocjacji, tym mocniejszy kwas lub zasada. Aby porównać moc kwasu, w przypadku kwasów wieloprotonowych, wybieramy pierwszą stałą dysocjacji (K_{a1}), przyjmując, że większość jonów pochodzi z pierwszego etapu dysocjacji. Dla przykładu, porównując wartości odpowiednich stałych dysocjacji, można stwierdzić, że azotowy(III) HNO_2 jest kwasem mocniejszym od kwasu węglowego H_2CO_3 , ale słabszym od kwasu chlorowego(III) HClO_2 .

Stałe dysocjacji wybranych kwasów nieorganicznych w roztworach wodnych w temperaturze 25 ° C

Kwas nieorganiczny	Stała dysocjacji K_a lub K_{a1}
HF	$6,31 \cdot 10^{-4}$
HCl	$1,0 \cdot 10^7$
HBr	$1,0 \cdot 10^9$
HI	$1,0 \cdot 10^{10}$
H_2S	$8,91 \cdot 10^{-8}$
H_2Se	$1,29 \cdot 10^{-4}$
H_2Te	$1,51 \cdot 10^{-3}$
HClO	$3,98 \cdot 10^{-8}$
HClO_2	$1,15 \cdot 10^{-2}$
HNO_2	$5,62 \cdot 10^{-4}$
HNO_3	27,5
H_2SO_3	$1,41 \cdot 10^{-2}$
H_3BO_3	$5,37 \cdot 10^{-10}$
H_3AsO_3	$5,9 \cdot 10^{-10}$
H_3AsO_4	$5,50 \cdot 10^{-3}$
H_3PO_4	$6,92 \cdot 10^{-3}$
H_4SiO_4	$1,26 \cdot 10^{-10}$
H_2CO_3	$4,47 \cdot 10^{-7}$

Stałe dysocjacji wybranych zasad w roztworach wodnych w temperaturze 25 ° C

Zasada	Stała dysocjacji K_b
NH_3	$1,78 \cdot 10^{-5}$
CH_3NH_2	$4,57 \cdot 10^{-4}$
$\text{CH}_3\text{CH}_2\text{NH}_2$	$4,47 \cdot 10^{-4}$

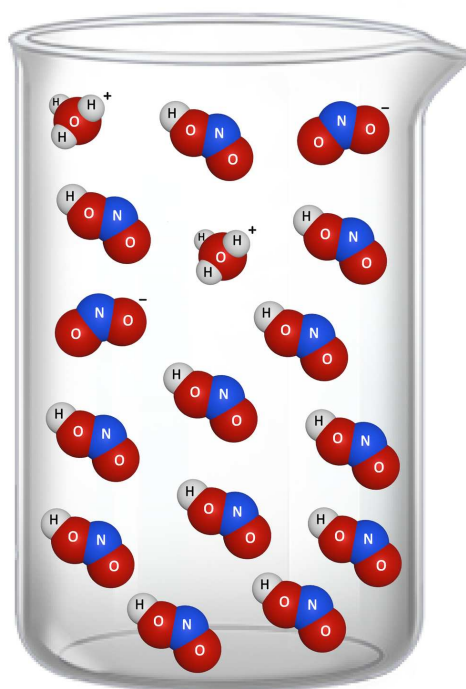
Zasada	Stała dysocjacji K_b
$\text{CH}_3\text{CH}_2\text{CH}_2\text{NH}_2$	$3,47 \cdot 10^{-4}$
$(\text{CH}_3)_2\text{NH}$	$5,37 \cdot 10^{-4}$
$(\text{CH}_3)_3\text{N}$	$6,31 \cdot 10^{-5}$
$\text{C}_6\text{H}_5\text{NH}_2$	$7,41 \cdot 10^{-10}$

Źródło: Ł. Banasiak, J. Filipka, A. Grabowska, T. Ishikawa, M. Mroczek *Wybrane wzory i stałe fizykochemiczne na egzamin maturalny z biologii, chemii i fizyki*, Warszawa 2022. *Wybrane wzory i stałe fizykochemiczne na egzamin maturalny z biologii, chemii i fizyki*, Warszawa 2015.

Obliczanie stałej dysocjacji

Stałą dysocjacji można obliczyć, znając **stopień dysocjacji**. Tę zależność przedstawia **Prawo rozcieńczeń Ostwalda**. Można je przedstawić jako matematyczną interakcję pomiędzy stałą dysocjacji elektrolitu a jego stopniem dysocjacji w roztworze o stężeniu całkowitym (wyjściowym) C :

$$K_x = \frac{\alpha^2 \cdot C}{1 - \alpha}$$

W roztworze słabego kwasu, np. HNO_2 , znikoma liczba cząsteczek kwasu ulega dysocjacji jonowej. Na ilustracji pominięto cząsteczki rozpuszczalnika (H_2O).

W przypadku gdy $\alpha \leq 0,05$ (czyli mniejsza od 5%) lub gdy $\frac{C}{K_x} \geq 400$, można stosować formę uproszczoną tego równania w postaci:

$$K_x = \alpha^2 \cdot C$$

Wzór ten pozwala zatem wyznaczyć wartość stałej dysocjacji w sytuacji, gdy znany jest stopień dysocjacji roztworu oraz jego stężenie początkowe C (wyjściowe, całkowite).

Podsumowanie

Podsumowując informacje o stałej dysocjacji, należy zapamiętać, że:

- stała dysocjacji jest wartością bezwymiarową;
- wartość stałej dysocjacji nie zależy od stężenia elektrolitu tylko od temperatury;
- wartość stałej dysocjacji jest miarą mocy kwasów i zasad;
- im wyższa wartość stałej dysocjacji, tym mocniejszy elektrolit;
- wartość stałej dysocjacji elektrolitu można obliczyć z prawa rozcieńczeń Ostwalda.

Słownik

stała dysocjacji

stężeniowa stała dysocjacji; stosunek iloczynu stężeń jonów powstających podczas dysocjacji elektrolitycznej do stężenia cząsteczek niezdisocjowanych, pozostających w równowadze chemicznej z jonami, jest stały w danej temperaturze i opisuje dysocjację elektrolitów słabych

stężenie równowagowe

stężenie molowe w stanie równowagi chemicznej, czyli stanie, w którym reakcje zachodzą z jednakową szybkością w obu kierunkach

elektrolit

(gr. ἤλεκτρον „bursztyn”, λύτος „rozpuszczalny”) związek chemiczny, który ulega procesowi rozpadu na jony pod wpływem wody i jest zdolny do przewodzenia prądu elektrycznego; gdy jest całkowicie zdysocjowany, mówimy o elektrolicie mocnym

kwasy

substancje, które w wodnych roztworach, w wyniku dysocjacji elektrolitycznej, tworzą kationy oksoniowe i aniony tzw. reszt kwasowych; definicja szersza, która wykracza poza zachowanie kwasów w roztworach wodnych, to ta zgodna z teorią Brønsteda–Lowry’ego, według której kwasy to substancje chemiczne, które są donorami kationów wodoru (oddają jon wodorowy) w reakcji z akceptorami jonów wodorowych

zasady

substancje, które zwiększają stężenie jonów OH^- w roztworze; według bardziej uniwersalnej definicji, zgodnie z teorią Brønsteda–Lowry’ego, są to substancje chemiczne przyjmujące jony wodorowe (są akceptorami) w reakcji z donorami kationów wodoru

stopień dysocjacji

α , stosunek liczby cząsteczek, które uległy dysocjacji w danym etapie dysocjacji, lub jonów, które powstały w czasie danego etapu dysocjacji do liczby cząsteczek elektrolitu wprowadzonych do roztworu; dla elektrolitów mocnych $\alpha = 1$ (lub jest bliska tej wartości) – dysocjacja zachodzi wtedy w 100%, dla elektrolitów słabych $\alpha < 1$ i zależy od stężenia elektrolitu w roztworze

Bibliografia

Encyklopedia PWN

Hejwowska S., Marcinkowski R., Staluszka J. *Równowagi i procesy jonowe Chemia 3*, Gdynia 2006.

Krzeczkowska M., Loch J., Mizera A., *Chemia. Repetytorium. Liceum – poziom podstawowy i rozszerzony*, Warszawa–Bielsko–Biała 2010.

Minczewski J., Marczenko Z., *Chemia analityczna. T.2. Chemiczne metody analizy ilościowej*. Wyd. 10. PWN, Warszawa 2011.

Film samouczek

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmem, a dowiesz się, w jaki sposób rozwiązesz jedno z przykładowych zadań związanych ze stałą dysocjacji.

Trwa wczytywanie danych..

Co to takiego stała dysocjacji?

Film dostępny pod adresem </preview/resource/Rky65JLZyWhVA>

Film samouczek pt. *Co to takiego stała dysocjacji?*

Źródło: GroMar Sp. z o.o., Małgorzata Wojtaszewska, licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału dotyczącej stałej dysocjacji.

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Kwas fosforowy(V) jest elektrolitem średniej mocy, dysocjującym trójstopniowo. Stałe dysocjacji dla kolejnych etapów dysocjacji mają następujące wartości:

$$K_1 = 6,92 \cdot 10^{-3}$$

$$K_2 = 6,17 \cdot 10^{-8}$$

$$K_3 = 4,79 \cdot 10^{-13}$$

Napisz równania dysocjacji dla tego kwasu oraz podaj nazwy anionów tworzących się w kolejnych etapach dysocjacji.

Ćwiczenie 4

Kwas fosforowy(V) jest elektrolitem średniej mocy dysocjującym trójstopniowo. Stałe dysocjacji dla kolejnych etapów dysocjacji mają następujące wartości:

$$K_1 = 7,92 \cdot 10^{-3}$$

$$K_2 = 6,17 \cdot 10^{-8}$$

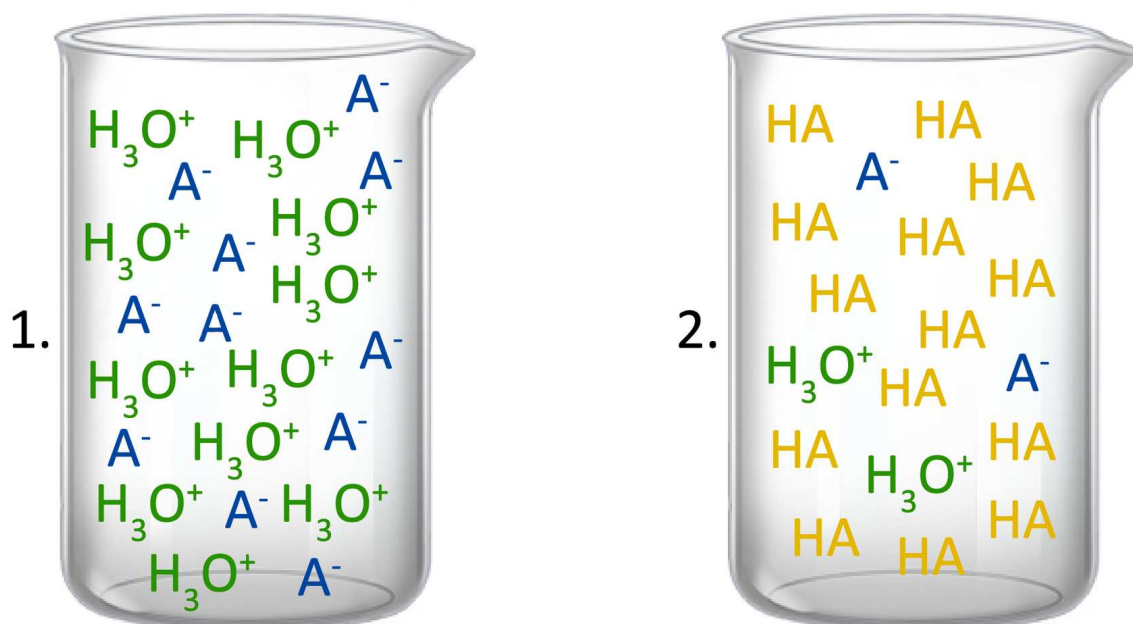
$$K_3 = 4,79 \cdot 10^{-13}$$

W zlewce znajduje się wodny roztwór kwasu fosforowego(V). Uporządkuj wszystkie jony, które występują w tym roztworze, wg malejącego stężenia molowego.

Ćwiczenie 5

Określ, który schematyczny rysunek najlepiej przedstawia roztwór słabego kwasu HA o stałej dysocjacji $K = 10^{-5}$ i stężeniu molowym $0,1 \frac{\text{mol}}{\text{dm}^3}$? Odpowiedź uzasadnij.

Ćwiczenie 6

Wartość pH kwasu octowego o stężeniu molowym $0,0571 \frac{\text{mol}}{\text{dm}^3}$ wynosi 3. Oblicz stałą dysocjacji tego kwasu.

Ćwiczenie 7

Oblicz, ile moli jonów pochodzi z dysocjacji soli w 125 cm^3 roztworu chlorku wapnia o stężeniu $0,02 \frac{\text{mol}}{\text{dm}^3}$.

Ćwiczenie 8

Oblicz wartość stałej dysocjacji kwasu typu HX , jeśli wiadomo, że roztwór HX o stężeniu $0,001 \frac{\text{mol}}{\text{dm}^3}$ ma pH równe 4.

Ćwiczenie 9

Jakie jest stężenie amoniaku w wodzie, jeśli pH tego roztworu wynosi 11,5? Stała dysocjacji dla wodnego roztworu amoniaku wynosi $K = 1,78 \cdot 10^{-5}$. Wynik podaj w jednostce $\frac{\text{mol}}{\text{dm}^3}$ z dokładnością do dwóch miejsc po przecinku.

Dla nauczyciela

Autor: Gabriela Iwińska

Przedmiot: Chemia

Temat: Co to takiego stała dysocjacji?

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Poziom rozszerzony

VI. Reakcje w roztworach wodnych. Uczeń:

3) interpretuje wartości pK_w , pH, K_a , K_b , K_s ;

4) wykonuje obliczenia z zastosowaniem pojęć: stała dysocjacji, stopień dysocjacji, pH, iloczyn jonowy wody, iloczyn rozpuszczalności; stosuje do obliczeń prawo rozcieńczeń Ostwalda.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie stałej dysocjacji;
- wyjaśnia treść prawa rozcieńczeń Ostwalda;
- zapisuje równania, w oparciu o które wyznacza się stałą dysocjacji dla danego związku chemicznego.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- analiza materiału źródłowego oraz ćwiczenia uczniowskie;
- dyskusja;
- technika zdań podsumowujących.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o zapoznanie się z zawartością e-materiału w sekcji „Film samouczek”. Uczniowie dowiadują się, czym jest stała dysocjacji i od jakiego czynnika zależy jej wartość. Uczniowie analizują sposób ustalania wzorów, opisujących stan równowagi w wodnych roztworach słabych elektrolitów.

Faza wstępna:

1. Przybliżenie przez nauczyciela tematu: „Co to takiego stała dysocjacji?” i celów lekcji. Określenie wiążących dla uczniów kryteriów sukcesu.
2. Nauczyciel prosi, by uczniowie przygotowali – każdy indywidualnie – mapę myśli związaną z tematem. Wybrana osoba lub ochotnik zapisuje propozycje na tablicy.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel dzieli uczniów na 3 grupy zadaniowe. Uczniowie analizują treści zawarte w e-materiale dotyczące stałej dysocjacji. Nauczyciel zadaje pytania, na które uczniowie poszukują odpowiedzi:
  - I grupa – W jaki sposób temperatura wpływa na wartość stałej dysocjacji?;
  - II grupa – Jak kształtuje się stała dysocjacji w przypadku kwasów wieloprotonowych?;
  - III grupa – Jaka jest zależność między wartością stałej dysocjacji a mocą elektrolitu? Po wyznaczonym czasie chętni uczniowie z poszczególnych grup udzielają odpowiedzi

i wyjaśnień na postawione pytania. Nauczyciel weryfikuje poprawność merytoryczną wypowiedzi, a w razie potrzeby sam wyjaśnia niezrozumiałe kwestie.

2. Kolejny etap to liga zadaniowa – uczniowie wykonują w grupach na czas ćwiczenia 3–6 z sekcji „Sprawdź się”, a następnie omawiają zadania na forum.

Faza podsumowująca:

1. Wybrane osoby, korzystając z medium bazowego zawartego w e-materiale, omawiają poszczególne zagadnienia.
2. Uczniowie na planszy z narysowaną baterią i zaznaczonymi poziomami jej naładowania, np. co 5–10%, zaznaczają małymi, kolorowymi, samoprzylepnymi karteczkami, w jakim stopniu opanowali zagadnienia, które wynikają z zamierzonych do osiągnięcia celów lekcji. W przypadku, gdy bateria nie jest naładowana w 100%, zastanawiają się, w jaki sposób podnieść swój poziom posiadanej wiedzy.

Praca domowa:

1. Dokończenie zadań z zestawu ćwiczeń interaktywnych – dla uczniów, którzy nie zdążyli wykonać na lekcji.
2. Uczniowie opracowują FAQ (minimum trzy pytania i odpowiedzi) do tematu lekcji („Co to takiego stała dysocjacja?”).

Materiały pomocnicze:

K. H. Lautenschläger, W. Schröter, A. Wanninger, Nowoczesne kompendium chemii, tłum. A. Dworak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.

L. Jones, P. Atkins, Chemia ogólna: cząsteczki, materia, reakcje, tłum. J. Kuryłowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Medium w sekcji „Film samouczek” można wykorzystać jako materiał służący powtórzeniu materiału w temacie „Co to takiego stała dysocjacja?”.